4 BOB

BOLALAR ORASIDA TA’QIB ETISH (BULLING)NING OLDINI OLISH

4.1. Ta’qib etish (bulling) holatlariga javob berish mexanizmlari

4.2. Ta’qib etish (bulling)ning oldini olish strategiyalari

4.1. TA’QIB ETISH (BULLING) HOLATLARIGA JAVOB BERISH MEXANIZMLARI

Bolaning hayotiga, sog‘lig‘iga, jinsiy daxlsizligiga, sha’niga, qadr-qimmatiga hamda qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari va erkinliklariga tajovuz qiladigan, jismoniy yoki ruhiy azob yetkazayotgan yoki yetkazishi mumkin bo‘lgan hamda asosiy ehtiyojlariga zid bo‘lgan, shu jumladan telekommunikatsiya tarmoqlaridan va Internet butunjahon axborot tarmog‘idan foydalangan holda amalga oshiriladigan, qasddan sodir etiladigan harakat (harakatsizlik) bolalarga nisbatan zo‘ravonlik deb e’tirof etiladi.

O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 14-noyabrdagi O‘RQ-996-son qonuni “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida” **3-moddasi**

Bir guruh bolalar yoki bitta bola tomonidan boshqa bolaga yoki bolalarga nisbatan haqoratli laqablardan foydalanish, u (ular) bilan har qanday muloqotni cheklab qo‘yish (boykot qilish), uning (ularning) mol-mulkini olib qo‘yish va (yoki) mol-mulkiga zarar yetkazish, uning (ularning) o‘ziga xos jismoniy, psixologik yoki intellektual xususiyatlarini ommaviy muhokama qilish, uning (ularning) sha’ni va qadr-qimmatini kamsitish yoxud uning (ularning) sog‘lig‘i va hayotiga zarar yetkazish, shu jumladan telekommunikatsiya tarmoqlaridan va Internet butunjahon axborot tarmog‘idan foydalangan holda amalga oshiriladigan, muttasil ruhiy va (yoki) jismoniy tajovuzkor ta’sir ko‘rsatish ta’qib etish (bulling) deb e’tirof etiladi.

BULLING QUYIDAGI SHAKLLARDA NAMOYON BO‘LISHI MUMKIN:

⚠ **1. Jismoniy agressiya.**

Jismoniy agressiya bolaning tanasiga bevosita zarar yetkazish yoki unga jismoniy bosim o‘tkazish bilan bog‘liq harakatlarda namoyon bo‘ladi. Bunga urish, turtish, itarish, tepish, narsalarini tortib olish yoki jismoniy zo‘ravonlikning boshqa shakllari kirishi mumkin.

⚠ **2. Verbal, ya’ni so‘z orqali ifodalangan agressiya.**

Verbal agressiya bolaga nisbatan haqoratli so‘zlar ishlatish, uni masxara qilish, kamsitish, qo‘rqitish, laqab qo‘yish yoki tahdid qilish orqali namoyon bo‘ladi. Bunday munosabat bolaning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi va unda qo‘rquv, uyat, yolg‘izlik hamda o‘ziga ishonchsizlik hissini kuchaytiradi.

⚠ **3. Jabrlanuvchini ijtimoiy izolyatsiya qilish.**

Ijtimoiy izolyatsiya bolaning tengdoshlari orasidan chetlatilishi, o‘yinlar, suhbatlar, guruh ishlari yoki jamoaviy faoliyatlardan ataylab ajratib qo‘yilishi bilan ifodalanadi. Bunday holatda bola o‘zini yolg‘iz, keraksiz va jamoaga mansub emasdek his qiladi.

⚠ **4. Ijtimoiy tarmoqlarda ta’qib qilish, ya’ni kiberbulling.**

Kiberbulling bolaga nisbatan internet, ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar yoki boshqa raqamli platformalar orqali bosim o‘tkazish shaklida namoyon bo‘ladi. Bunga haqoratli xabarlar yuborish, yolg‘on ma’lumot tarqatish, shaxsiy surat yoki ma’lumotlarni ruxsatsiz tarqatish, masxara qilish yoki tahdid qilish kiradi.

Bullingning har qanday shakli bolaning ruhiy holati, o‘ziga bo‘lgan ishonchi, o‘qishga munosabati va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shu sababli maktabda bullingni erta aniqlash, unga befarq bo‘lmaslik va barcha ta’lim ishtirokchilari hamkorligida profilaktik choralarni amalga oshirish muhim hisoblanadi.

MAKTABNING BULLINGGA QARSHI ISHLASH STRATEGIYASI:

📌 **1-qadam. Ijtimoiy muhitga e‘tibor qaratish.**

Maktabdagi ijtimoiy-psixologik muhitga alohida e‘tibor qaratish zarur. Shu bilan birga, maktab doirasidagi hodisalar va shaxslararo munosabatlarni tahlil qilishda bullingga olib kelishi mumkin bo‘lgan holatlarni hisobga olish lozim.

📌 **2-qadam. Vaziyatni baholash.**

Maktabda bullingning tarqalish darajasini baholash kerak. Buning uchun o‘quvchilar, ota-onalar va o‘qituvchilar o‘rtasida anonim so‘rovnomalar o‘tkazish, ularning javoblarini solishtirish va mavjud muammolarni aniqlash maqsadga muvofiqdir.

📌 **3-qadam. Qarshi kurash choralarini muvofiqlashtirish.**

Bullingga qarshi kurashish bo‘yicha amalga oshiriladigan barcha tadbirlarni muvofiqlashtirish uchun mas‘ul shaxs yoki ishchi guruh faoliyatini tashkil etish zarur. Bunday yondashuv profilaktika, aniqlash, aralashuv va monitoring ishlarining izchil olib borilishiga yordam beradi.

📌 **4-qadam. Kuzatuv tizimini yo‘lga qo‘yish.**

Maktabda bulling holatlarini aniqlash va qayd etish bo‘yicha doimiy kuzatuv tizimini joriy etish kerak. Ushbu tizim orqali o‘quvchilar o‘rtasidagi nizolar, chetlatish, kamsitish, tahdid, masxara qilish yoki boshqa zo‘ravonlik belgilarini erta aniqlash mumkin bo‘ladi.

📌 **5-qadam. Maktab xodimlarini o‘qitish.**

Maktabning barcha xodimlarini bullingning oldini olishga qaratilgan bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish zarur. O‘qituvchilar, sinf rahbarlari, psixologlar, ma’muriyat vakillari va boshqa xodimlar bulling belgilarini tanish, unga to‘g‘ri munosabat bildirish va zarur choralarni ko‘rish bo‘yicha o‘qitilishi kerak.

📌 **6-qadam. Maktab qoidalarini belgilash.**

Maktabda bullingning oldini olishga qaratilgan aniq qoidalarni ishlab chiqish va ularni doimiy qo‘llab-quvvatlash zarur. Ushbu qoidalar barcha o‘quvchilar, pedagoglar va ota-onalar uchun tushunarli bo‘lishi hamda maktab hayotining ajralmas qismiga aylanishi kerak.

📌 **7-qadam. Bulling sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan joylarda navbatchilikni tashkil etish.**

Bulling sodir bo‘lishi yoki takrorlanishi ehtimoli yuqori bo‘lgan joylarda o‘qituvchilar va mas‘ul xodimlar navbatchiligini tashkil etish kerak. Bunday joylarga yo‘laklar, oshxona, kiyinish xonalari, sport zali, maktab hovlisi va darsdan tashqari nazorat kam bo‘lgan hududlar kirishi mumkin.

📌 **8-qadam. Bulling holatlariga aralashish.**

Bulling holatlariga kechiktirmasdan va izchil ravishda aralashish zarur. Har bir holat e‘tiborsiz qoldirilmasligi, jabrlanuvchi himoya qilinishi, zo‘ravonlik qilgan o‘quvchi bilan tarbiyaviy va korreksion ish olib borilishi hamda vaziyat maktab ichki tartib-qoidalariga muvofiq hal etilishi kerak.

📌 **9-qadam. Profilaktika ishlarini olib borish.**

Bullingning oldini olishga qaratilgan profilaktik ishlarni muntazam tashkil etish lozim. Imkon qadar har hafta kelajak soatlari, suhbatlar, treninglar, rolli o‘yinlar, guruh mashg‘ulotlari va ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan faoliyatlar o‘tkazilishi maqsadga muvofiqdir.

Ta’qib etish (bulling) barcha ishtirokchilarga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli javob chorasi faqat ikki o‘quvchi o‘rtasidagi nizoni hal etish bilan cheklanmay, sinf va maktab muhitini ham qamrab olishi kerak.

Holatni tahlil qilishda o‘quvchilarga doimiy yorliq qo‘yilmaydi; shaxs emas, aniq xatti-harakat, uning oqibati va takrorlanish xavfi baholanadi.

TA’QIB ETISH HOLATIDAGI ISHTIROKCHILAR

⚠ **1. Ta’qib etishni boshlagan yoki davom ettirayotgan o‘quvchi.**

Uning xatti-harakati darhol to‘xtatiladi, sabab va ehtiyojlari o‘rganiladi, javobgarlik va zararni bartaraf etish choralari belgilanadi.

⚠ **2. Ta’qib etishdan jabrlangan o‘quvchi.**

Uning xavfsizligi, maxfiyligi va ta’limdagi uzluksiz ishtiroki ta’minlanadi; u ayblanmaydi va ta’qib etgan o‘quvchi bilan majburiy yarashtirilmaydi.

⚠ **3. Qo‘llab-quvvatlovchi tengdoshlar.**

Ular jabrlangan o‘quvchini yolg‘iz qoldirmaslik, xavfsiz tarzda kattaga xabar berish va kamsituvchi kontentni tarqatmaslik orqali ijobiy rol bajaradi.

⚠ **4. Ta’qib etishga qo‘shilgan o‘quvchilar.**

Guruh bosimi, taqlid yoki qo‘rquv ta’sirida qo‘shilgan bolalar bilan alohida tarbiyaviy ish olib boriladi va ularning javobgarligi yoshiga mos tushuntiriladi.

⚠ **5. Guvohlar.**

Ularning xavfsizligi ta’minlanadi, xabar bergani uchun qasos olishga yo‘l qo‘yilmaydi va holat yuzasidan faqat zarur ma’lumotlar so‘raladi.

Guvohlarning pozitsiyasi ta’qib etishning davom etishi yoki to‘xtashiga ta’sir qilishi mumkin. Shu bois maktab “jim kuzatuvchi” modelini emas, xavfsiz xabar berish va qo‘llab-quvvatlash madaniyatini shakllantiradi.

Ta’qib etish doirasidagi harakatlar mazmuni va oqibatiga qarab intizomiy, fuqaroviy, ma’muriy yoki jinoiy javobgarlikka sabab bo‘lishi mumkin. Huquqiy bahoni vakolatli organ beradi.

Muhim

Ta’qib etishga qarshi siyosat direktor rahbarligida ishlab chiqiladi, pedagogik kengashda muhokama qilinadi, o‘quvchilar va ota-onalarga tushuntiriladi hamda har yili monitoring natijalari asosida yangilanadi.

O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 14-noyabrdagi O‘RQ-996-son qonuni “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni

O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 139–140-moddalari

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi

4.2. TA’QIB ETISH (BULLING)NING OLDINI OLISH STRATEGIYALARI

TA’QIB ETISHGA QARSHI MAKTAB DASTURI DOIRASIDA O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASH:

1. Sinf soatlarida ta’qib etishning mazmuni, xavfsiz xabar berish, guvohlarning roli va yordam olish yo‘llarini yoshga mos tarzda muhokama qilish.

2. Adabiyot, tarbiya va boshqa fanlarda hurmat, empatiya, kamsitmaslik va raqamli odobga oid vaziyatlarni tahlil qilish.

3. Sinf qoidalariga ta’qib etish, masxara, chetlatish va kiberbullingga yo‘l qo‘ymaslik talablarini kiritish.

4. Pedagog-psixolog va sinf rahbari ishtirokida empatiya, nizoni tinch hal etish, hissiyotlarni boshqarish va yordam so‘rash ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi guruh mashg‘ulotlarini tashkil etish.

5. Tajovuzkor xatti-harakat ko‘rsatayotgan o‘quvchilar uchun individual yoki kichik guruh shaklida hissiyotlarni boshqarish va ijtimoiy ko‘nikmalar dasturini tashkil etish.

6. Ta’qib etishdan jabrlangan yoki holatga jalb etilgan o‘quvchilar uchun xavfsiz individual qo‘llab-quvvatlash va zarur hollarda mutaxassisga yo‘naltirishni ta’minlash.

7. O‘quvchilarning o‘zlari ishlab chiqadigan xavfsiz maktab tashabbuslari, axborot materiallari va tengdoshlarni qo‘llab-quvvatlash loyihalarini amalga oshirish.

OTA-ONALAR BILAN ISHLASH

Ota-onalar yig‘ilishlarida ma’rifiy ishlar olib borish:

bulling, uning turlari va aralashuv usullari haqida axborot berish.

Ota-onalar klublarini quyidagi mavzularda tashkil etish:

📌 “Farzand ta’qib etish holatiga jalb etilganida ota-ona qanday yo‘l tutishi kerak?”

📌 “Farzandim ta’qib etishdan jabrlansa, maktab bilan hamkorlikni qanday tashkil etaman?”

📌 “Farzandim boshqalarga bosim o‘tkazayotgan bo‘lsa, xatti-harakatni qanday o‘zgartirish mumkin?”

PEDAGOGLAR VA PSIXOLOGLAR BILAN ISHLASH

Bulling holatlari bilan ishlash usullariga bag‘ishlangan o‘quv seminarini o‘tkazish.

Maktabning bullingga nisbatan yagona pozitsiyasini ishlab chiqishga qaratilgan pedagogik kengash tashkil etish.

Pedagoglar va pedagog-psixologlar bilan tajriba almashish, metodik tavsiyalarni muhokama qilish bo‘yicha guruh uchrashuvlarini o‘tkazish.

Muhim

Zo‘ravonlikdan xoli, o‘quvchilarning ijtimoiylashuvi va xavfsiz hayot tarzini rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish bugungi kunda ta’lim jarayonini tashkil etishning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.

KO‘P SO‘RALADIGAN SAVOLLAR:

1. Bola ta’qib etishdan jabrlanayotganini qanday aniqlash mumkin? Davomat, o‘qishga qiziqish, kayfiyat, uyqu, do‘stlar bilan muloqot yoki maktabga borishga munosabatda keskin o‘zgarishlar kuzatilishi mumkin. Bir belgi asosida xulosa qilinmaydi; bola xotirjam tinglanadi va faktlar tekshiriladi.

2. Bola maktabda ta’qibga uchrasa, nima qilish kerak? Uni ayblamasdan tinglash, xavfsizligini ta’minlash, voqeani aniq qayd etish va maktabning belgilangan murojaat tartibi orqali direktor yoki vakolatli mas’ulga xabar berish kerak.

3. Ta’qib etishni sodir etayotgan o‘quvchini qanday aniqlash mumkin? Faqat xarakter belgilariga qarab xulosa chiqarilmaydi. Takroriy bosim, kamsitish, chetlatish, raqamli ta’qib, kuch nomutanosibligi va xatti-harakatning davomiyligi kabi faktlar baholanadi.

4. Bola ta’qib etishni sodir etayotgan bo‘lsa, nima qilish kerak? Xatti-harakatni to‘xtatish, jabrlangan o‘quvchining xavfsizligini ta’minlash, faktlarni xolis o‘rganish, ota-onalar bilan alohida ishlash va zararni bartaraf etishga qaratilgan individual reja tuzish kerak.

5. Kiberbulling holatida qanday yo‘l tutiladi? Bolaga javob qaytarib nizoni kuchaytirmaslik, shaxsiy ma’lumotlarni oshkor etmaslik, zararli kontentni tarqatmaslik, platformaning shikoyat mexanizmidan foydalanish va maktabning vakolatli mas’uliga xabar berish tushuntiriladi.

Mazkur savollar ota-onalar yig‘ilishi, pedagogik kengash va psixologik-ma’rifiy uchrashuvlarda umumiy holatlar misolida muhokama qilinadi. Aniq bolaning shaxsiga oid ma’lumotlar oshkor etilmaydi.

Zo‘ravonlik va ta’qib etishdan xoli ta’lim muhiti maktab faoliyatining ustuvor yo‘nalishi bo‘lishi kerak. Direktor profilaktika, murojaatni qabul qilish, tezkor javob, himoya, yo‘naltirish va monitoringni yagona tizim sifatida boshqaradi.

